

10. Петрів В. Спомини з часів української революції (1917-1921). Львів: Червона Калина, 1927-1931. Ч. 3. Від Кримського походу до гетьманського перевороту. 1930. 164 с.

11. Петрів В. Українська пропаганда серед «сибіряків» і «туркестанців» у революційні роки. *Календар «Червоної Калини» на 1938р.* 1937. С. 68-71.

12. Палеолог І.К. Звільнення Кам'янець-Подільського від більшовиків у 1918 р. *За державність*. 1964. № 10. С. 129-154.

13. Прохода В. Записки до історії Сірих. *За державність*. 1928. № 1. С. 75-128.

14. Удовиченко О. Від Дністра до лінії перемир'я і відворот за Збруч. *За Державність*. 1935. № 5. С. 76-124.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-236-4-10>

THE PEASANT INSURRECTIONARY MOVEMENT UNDER THE UKRAINIAN CENTRAL RADA

СЕЛЯНСЬКИЙ ПОВСТАНСЬКИЙ РУХ ЗА УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

Shcherbatiuk V. M.

*Doctor of Historical Sciences, Professor,
Professor of the Department of History
of State and Law
the National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine*

Щербатюк В. М.

*доктор історичних наук, професор,
професор кафедри історії держави
та права
Національна академія внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

За роки незалежності України великий інтерес проявлений до Української революції 1917–1921 рр., адже її дослідження сприяло переосмисленню ряду аспектів історії України ХХ – початку ХХІ ст., обґрунтовувало закономірність відродження України як самостійної незалежної держави. Проте така її складова, як селянський повстанський рух висвітлено нерівномірно і недостатньо. Тому її дослідження залишається актуальним і нині. Незважаючи на значні наукові зусилля сучасних дослідників Д. Архирейського, В. Верстюка, О. Житкова, К. Завальнюка, П. Захарченка, Н. Земзюліної, Г. Капустян, Р. Коваля, М. Ковальчука, Ю. Котляра, Д. Красносілецького,

І. Куташева, А. Лисенка, В. Лободаєва, В. Лозового, Ю. Митрофаненка, Я. Мотенка, В. Солдатенка, М. Стопчака, І. Хміля та ін., потребує подальшої наукової уваги селянське повстанство за Української Центральної Ради (УЦР). Тому метою даної публікації є висвітлення у формі тез селянського повстанського руху за доби УЦР. Досягненню мети підпорядковано розв'язання таких дослідницьких завдань: показати ступінь розгортання селянського руху за Української Центральної Ради, визначити його спрямованість та провідні форми.

Після лютевих 1917 р. подій в Росії активно розпочалась трансформація правосвідомості селянства України, внаслідок чого воно стало сприймати себе як особливий стан і не бажало входити в імперську всестанову юридичну систему, відкидало державне право. З розгортанням Української національної революції 1917–1921 рр. усі питання селяни намагалися вирішувати через власні структури, відстоюючи інтереси, перш за все, населення своєї місцевості. Селяни пропонували для кожного регіону ухвалювати свій власний закон, оснований на місцевому звичаєвому праві [1, с. 91, 92]. Це мало безпосередній вплив на зростання селянського повстанського руху.

Оскільки основний соціально-економічний інтерес селянство сфокусувало на вирішенні аграрного питання, то маємо підстави говорити про поширення 1917 р. селянського руху антипоміщицького спрямування [2], який відносимо до стихійно-протестної форми селянського повстанського руху. В цьому контексті найбільш гостро проявилась боротьба за землю. Однією з найпоширеніших форм цієї боротьби стало захоплення поміщицьких земель, що на середину року набуло значного розмаху, відзначаються погроми та підпали маєтків. Тому думка, що з'явилась в історіографії уже у перші роки після завершення означеної революції щодо широкого розгортання 1917 р. селянського руху та набуття ним характеру стихії [3], яку неможливо було здолати навіть репресіями є обґрунтованою [4, с. 8]. В цьому нас переконують й тогочасні документи, в яких окрім зазначеного йдеться й про вирубку державних і приватних лісів, зафіксовано масові розкрадання цукру на цукрових заводах тощо [5, арк. 7].

Погоджуємось із характеристикою, яку дають сучасні дослідники щодо тогочасної ситуації в українському селі: «село неначе потонуло в анархії перерозподілу...» [6, с. 75]. Цьому сприяла й більшовицька пропаганда щодо експропріації поміщицького землеволодіння, що стала надзвичайно популярною серед найбідніших верств селянства, а згодом й отаманщина, яка досить скоро оформилась у дестабілізуючий чинник Української революції [7, с. 98].

Доречним буде зазначити, що не лише політика більшовиків штовхали селян до дестабілізації політичної ситуації. Діячі Української Центральної Ради, створеної в Києві в березні 1917 р. і яка зіграла вагомую роль в процесі українського державотворення, також доклали зусиль, можливо, навіть не очікуючи цього: простежується зволікання з перерозподілом земель [8, с. 52], а принцип соціалізації землі, що був покладений в основу прийнятого у січні 1918 р. Українською ЦР земельного закону, сприяв розгортанню активності біднішого селянства, надихав його на реалізацію сподівань, що додавало пристрастей у бурхливе життя революції [9, с. 257].

Проте маємо констатувати, що активність і організованість селянства весною та літом 1917 р. зростала. В цьому процесі не слід залишати поза увагою й той факт, що він проходив не лише під впливом соціального чинника революції, а й національного, досить часто – у їх поєднанні. Це поєднання впливало на зростання свідомості мас. Тому поява в тогочасній Україні чисельних рад селянських депутатів, кооперативних осередків, селянських спілок, організацій «Просвіти» стало закономірним явищем. Виникнення ряду громадських організацій супроводжувалося посиленням національної пам'яті, відродженням історичних козацьких традицій тощо. Однією з таких є Вільне козацтво – добровільне громадське міліційне народне формування, започатковане на півдні Київщини [10, с. 278]. Його започаткування та подальше розгортання діяльності в Україні стали показником зростання свідомості селянства, оскільки останнє було основним джерелом означеної організації [11]. Вільне козацтво могло стати опорою у національно-визвольних змаганнях українського народу 1917–1921 рр. Проте селянський вільнокозацький рух 1917–1918 рр. виявився невикористаним потенціалом, як за Української Центральної Ради, так і надалі за Гетьманату П. Скоропадського у боротьбі за українську державність [10, с. 281, 283]. Як наслідок – радикалізм селянства вступив у гострий конфлікт з державно-національними потребами [12, с. 134]. Початки такого процесу наглядно простежуються в Звенигородському збройному повстанні, попри усі його позитивні характеристики [13].

Наростання організованості в селянському рухові визнавали навіть більшовики [14, 249]. Щоправда вони не називали справжніх причин та організаторів повстань, які розгортались на Волині, Київщині, Поділлі, Полтавщині, Чернігівщині, Херсонщині та інших землях, оминали свої помилки в ході причетності до окремих повстань, приписували собі провідну роль в їх організації, що згодом, разом з іншим, і лягло в

основу підходів радянської історіографії до дослідження і висвітлення селянського повстанського руху не лише 1917–1918 рр., а й під час усієї Української революції 1917–1921 рр. [15].

Із зростанням організованості та національної свідомості селянства за УЦР започатковується селянський рух антибільшовицького спрямування, який відносимо до повстанської форми селянського повстанського руху.

Так, під час першого вторгнення більшовиків в Україну наприкінці грудня 1917 р та з їх спробами впровадити в Україні перші колективні господарства – артіль і комуні, селяни вдалися до значного збройного спротиву, адже українське селянство вже встигло відчувати себе власниками землі [3, 61]. Із цими подіями антибільшовицький селянський повстанський рух набуває дедалі більш ширшого розмаху. Яскравим свідченням стала перемога у лютому 1918 р. селянсько-козацьких загонів над частинами 8-ї російської більшовицької армії на станції Бобринська. Проте зростаючий антибільшовицький селянський повстанський рух досягає апогею в Українську революцію лише 1919–1920 рр. [16].

Таким чином, за доби Української Центральної Ради спостерігається активне розгортання селянського руху. Він мав здебільше соціальну спрямованість, проте 1918 р. спостерігається зростання національної свідомості українського селянства. Це дає можливість виокремити його антипоміщицьке та антибільшовицьке спрямування і провідні форми селянського руху 1917–1918 рр.: стихійно-протестну (1917 р.) та повстанську (1918 р.).

Література:

1. Лозовий В.С. Селянська правосвідомість у добу Української революції (1917–1921 рр.). *Український історичний журнал*. 2005. № 6. С. 88–94.
2. Див.: Земзюліна Н.І. Селянське питання в Україні 1917–1918 рр. (Історіографічні проблеми): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни / Київський національний ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 1998. 208 с.
3. Качинский В. Очерки аграрной революции на Украине. Вып. 1. Уравнильный раздел земли. Харьков: Гос. изд-во Украины, 1922. 108 с.
4. Куташев І.В. Селянський рух в Україні (березень 1917 р. – квітень 1918 р.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 – Історія України / Національний пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2002. 236 с.

5. Державний архів Київської області (ДАКО). Ф.Р-2796 – Канцелярія київського губернського комісара УНР/Центральна Рада, оп. 1, спр. 16. Донесення губернського комісара про політичне становище губернії та листування з Міністерством внутрішніх справ про скасування губернських правлінь, статистичних комітетів та присутствій, організацію кураєвого органу військової повинності. Жовтень 1917 р. – 29 квітня 1918 р.), 60 арк.
6. Верстюк В.Ф. Український національно-визвольний рух (березень–листопад 1917 р.). *Український історичний журнал*. 2003. № 3. С. 63–81.
7. Митрофаненко Ю. Українська отаманщина 1918–1919 років. Вид. 2-ге, випр. і доповн. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2016. 238 с.
8. Щербатюк В.М. Від соціальних протестів до вільнокозацького руху та масових повстань: боротьба селян України в 1917–1919 роках (сучасна вітчизняна історіографія проблеми). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*. 2010. Вип. 103. С. 52–56.
9. Щербатюк В.М. Селянський повстанський рух в Україні 1917–1921 років: українська історіографія. Київ: Наукова думка, 2012. 528 с.
10. Щербатюк В.М. Вільне козацтво – добровільна громадська міліційна організація в Україні 1917–1921 років. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 2. С. 275–285.
11. Див.: Лободаєв В. Революційна стихія. Вільнокозацький рух в Україні 1917–1918 рр. Київ: Темпора, 2010. 672 с.
12. Верстюк В. Україна: виклики 1918 року *Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 рр.* 2019. Вип. 14. С. 121–135.
13. Див.: Щербатюк В. Звенигородське збройне повстання. *Воєнна історія*. 2002. № 2. С. 43–53.
14. Бубнов А.С. История одного партизанского штаба. *Этапы большого пути: Воспоминания о гражданской войне*. Москва, 1962. С. 246–255.
15. Тичина В.Є. Боротьба проти німецьких окупантів і внутрішньої контрреволюції на Україні у 1918 році. Харків: Вид-во Харківського ун-ту, 1969. 284 с.
16. Див.: Щербатюк В.М. Медвинське антибільшовицьке повстання 1920 року. *Вісник Академії праці та соціальних відносин*. 2009. № 4. С. 163–168.